

EKONOMİK KRİZ VE KRİZİ ÖNLEYİCİ POLİTİKALAR

Lale CANKAY (*)

ÖZET

Ekonomik krizler pek çok ülke için zaman zaman sorun olmuştur. Bu sorunun çözümü için önerilen politikalar çeşitlidir. Bu çalışmada ortodoks ve heterodoks politikaların genel özellikleri, krizleri çözmeye yönelik öneriler ele alıp incelenmiştir.

Ekonomik incelemelerde önemli uğraş alanlarından birisi de ekonomik kriz konusudur. Ekonomik düşünceler bu soruna çözüm getirebilmek çabalarıyla çoğalmış ve gelişmiştir.

Ekonomik krizlerin iktisadi araştırmalara konu olması sanayileşme ile başlamıştır. Sanayileşme sürecine girememiş bir toplumda ortaya çıkan ekonomik dengesizliğin niteliği konusunda fazla bir sorun ortaya çıkmamıştır. Çünkü bu tür ekonomiler tarım ekonomisi özelliği gösterirler ve doğa koşullarına bağımlılık nedeniyle üretim yetersizliği söz konusudur. Oysa sanayileşme sürecindeki toplumlardaki ekonomik incelemeler, krizin gözlemlenmesi, saptanması, yorumlanması ve sonuçta bazı önerilerin ortaya çıkarılmasıyla ekonomik krizleri çözümlenmeye çalışmaktadır. Ekonomik gelişmelerini sürdüren toplumlarda, ekonomide görülen bazı dengesizliklerin görülmesi olağan karşılanmaktadır.

Çünkü ekonomik gelişme, yapısal bir değişim sürecidir. Bu süreç içindeki çeşitli unsurların her zaman aynı düzeyde değişmesi ya da uyum sağlaması mümkün değildir. Ekonomide görülen her dengesizlik ya da uyumsuzluk ekonomik kriz olarak nitelendirilemez.

Ekonomik kriz, ekonomik gelişme sürecinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, karşılıklı etkileşimle tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır. Bu anlamda ekonomik kriz, bir süreçtir ve ekonomik unsurları oluşturan çeşitli unsurları yakından ilgilendirmektedir. Ekonomik kriz tanımı, toplumun sosyo-ekonomik yapısını ilgilendiren, yapısal değişiklik sürecini oluşturan ve ekonomik bütünü yeni sorunlara sürükleyen olgular için kullanılmaktadır.

Genellikle ekonomik kriz kavramı, konjonktür kavramı ile aynı anlamda değerlendirilmektedir. Oysa bu iki kavram birbirinden farklıdır. Konjonktür, İktisadi hayatın ortaya çıkardığı dalgalanmalar olarak Fransız iktisatçı, Clement Junglar tarafından ifade edilmiştir. (GÜVEN, 1973) Ekonomide bu kelime daha çok üretim faaliyetleriyle fiyatlar arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır.

(*) Yrd.Doç.Dr.D.E.Ü.İ.I.B.F.İktisat Bölümü.

Gerek ekonomik kriz, gerekse konjunktür olsun, her ikisinde de arz-talep dengesizliği vardır. Fakat bu olgudaki temel fark, ortaya çıkan dengesizliğin sonuçları açısından önem taşır. Dengesizlikler çeşitli önlemler alınarak giderilebilir ve toplumda ekonomik gelişme süreci kesintiye uğramaz. Oysa zamanında gerekli önlemler alınmazsa dengesizlik büyür, ekonomiye yayılır ve ekonomik kriz doğurur.

Dünya ekonomi tarihinde büyük ekonomik krizler yaşanmıştır. Fakat bunların içinde en uzun, en şiddetli ve etkili krizin 1929-1939 yıllarında olduğu kabul edilmektedir. Bu krizin başlaması öncelikle sistemin güvenirliliğini kaybettiğini gösteren herhangi bir olguyla ortaya çıkar ve spekülasyon yapanların zararlarını düşünmeye başlamasına neden olur. Bu kimseler, ellerinde spekülasyon yaptıklarını ne varsa nakde çevirmeye başlarlar. Bu durum fazlalaşınca fiyatlar düşer, spekülasyon beklentisi tersine döner, elden çıkarma isteği fazlalaşır. Fiyatlar düştükçe spekülatörlere borç verenler, borcun geri ödenmesini isterler. Fiyatlar düştükçe borç alarak spekülasyona girenler bankalara olan borçlarını veremez duruma düşerler ve bu devrede kişilerin iflası başlar. Bu iflasların devamı, borsa ajanlarının, tasarruf sandıklarının ve bankaların iflasını doğurur ve büyük depresyon başlar. Açıkladığımız bu süreç hemen hemen bütün büyük krizlerde aynı trendi takip etmiştir.

Hyman Minsky bu tekrarlama trendini bir ekonomik kriz modelinde şu şekilde açıklamaktadır. (GÜR SOY, 1989:11) Minsky' ye göre krize yol açan olaylar dış etkenlere bağlı olarak büyüyen bir şokun makro ekonomik sistemde halkı spekülatif hareketlere özendirilmesiyle başlar. Bu spekülatif hareketler çeşitli nedenlerden olabilir. Bir savaş çıkması ya da bitmesi, tarımda çok ya da az ürün olması, yeni büyük yatırımların yapılmasını saymak mümkündür.

C. Kindleberger' e göre spekülatif çılgınlıklar ve panikler genellikle kitle psikolojisinin etkisi altındadır. Doğal olarak rasyonel fertlerle, rasyonel olmayan kitle arasında ilişkiler karmaşıktır ve kitle psikolojisinin rasyonel davranışlardan sapması olağan karşılanmaktadır. (KINDLEBERGER, 1978)

1929 büyük dünya krizi kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük ekonomik kriz olarak nitelendirilmiş ve ekonomik düşüncenin de dönüm noktası olmuştur. Ekonomik krize çözüm getiremeyen klasik düşünce yerini Keynesci düşünceye bırakmıştır. Bu yeni düşüncenin kilit noktasını, ekonomiyi "görünmez el" den "devlet" e yöneltmiş olması oluşturur. Ekonomik faaliyetlere devlet yön vererek, para-maliye politikaları yoluyla dengesizlikleri önleyebilecektir. Keynesci düşünce ve uygulamalar kabul görmüş, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı dengesizliklere çözüm getirmiştir.

Keynesci düşünceye göre, ekonomik krizlerin ortaya çıkması olanaksızdır, çünkü krizleri önlemek için devletin elinde pek çok araç bulunmaktadır. Keynesci düşüncede bir başka önemli nokta ise dengesizlik sorunlarına kısa sürede çözüm getirebileceği inancının yerleştirilmesidir. Bu yüzden ekonomik sorunlara kısa sürede çözüm getiren Keynesçi düşüncenin yapısal nitelikli uzun vadede çözümlenebilecek sorunlara çözüm getirmesini beklemek rasyonel olmayacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler Keynesci düşüncenin etkisinde ekonomilerini büyütme sürecine girmişlerdir. Enflasyonist ve deflasyonist eğilimlere karşı alınan önlemlerin sorunları çözmesi, ekonomik krizlerin sözkonusu olmayacağını düşündürmüştür. Para, kredi ve maliye politikalarıyla yönlendirilen ekonomiler büyümelerini sorunsuzca sürdürmüşler, dünya ticaret hacmi de aynı hızla büyümüştür.

Fakat 1970' li yıllarda ülkelerin ekonomilerinde endişe verici duraklamalar görülmeye başlanmış, özellikle 1973-74 yıllarından sonra bu durgunluk enflasyonist ortamda da kendini göstermiştir. Enflasyonla birlikte gelen durgunluk bütün dünyayı şaşkırtan ilginç bir durum oluşturmuştur.

1950' den itibaren hızlı büyüme sürecine giren ülkeler, 1973 yılındaki petrol fiyatları şokundan sonra sanayi üretiminde önemli düşüşlerle karşılaşmışlardır. Sanayi üretiminin düşmesi, işsizliği arttırmış bunun yanısıra fiyatların düşmeyip aksine yükselme eğilimine girmesi, gelişmiş kapitalist ülkeleri işsizlik-enflasyon kışkacına almıştır. Üretim-işsizlik ve fiyat olguları gelişmiş Batı ekonomilerini durgunluk içinde enflasyon çıkmazına sokmuştur. Stagflasyon adı verilen bu olgu, Keynesci düşünceyi geçersiz bırakmıştır. Çünkü Keynesci düşünce, ya durgunluğa ya da enflasyona karşı alınabilecek önlemleri içermektedir. Stagflasyon olgusu Keynesci düşüncenin öngörülmediği, çözüm yolu gösteremediği bir olgudur. Ekonomik düşünce alanında büyük bir boşluğu ortaya çıkarmaktadır.

Stagflasyon olgusu, kapitalist ekonomik gelişme sürecinde krizlerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu da göstermiştir. Çünkü müdahaleci kapitalizmin dayandığı anlayışın ekonomik krizleri olanaksız sayması bugünkü stagflasyon olayını önleyememiştir.

1973 yılından sonra, dünya çapındaki enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları dünya ekonomilerini etkilemiştir. Bu yüzden gelişme yolunda olan bir çok ülke için krizden kurtulmak tek politika haline gelmiştir. Petrol ve mal fiyatlarında ortaya çıkan ani yükseliş, bu ülkelerde yurtiçi fiyat istikrarını sağlamada başarılı olamamalarına yol açmıştır.

Dünya ekonomisinin 1970' li yıllarda yaşadığı ekonomik kriz, gelişmekte olan ülkeler için olumsuz koşullar yaratan pek çok olguyu içinde

barındırmıştır. 1971 yılında sabit kur sisteminin çöküşü ve dünya piyasasında ortaya çıkan istikrarsızlık, hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalar, petrol fiyatlarının 4 kat birden artması, gelişmiş ülkeleri de içine alan 1974-75 resesyonu ve daha sonraki yıllardaki yavaş büyüme temposu, gelişmiş ülkelerde korumacı eğilimlerin artması ve buna bağlı olarak dünya ticaret hacminin küçülmesi hemen sayabileceğimiz olumsuzluklardır.

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik yavaşlama sonucunda, ihraç ürünlerine olan talebin daralmasıyla birlikte dış ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşmışlar, döviz gelirleri ile harcamaları arasındaki farkı kapatamamışlardır. Bu nedenle uluslararası piyasalardan borçlanma yoluna gitmişlerdir. 1970' li yıllar özellikle gelişmekte olan ülkeleri dış borçları, enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarıyla bir çıkmaza sokmuştur.

Enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarının çözümü uluslararası düzeyde politikalar yaratılmasına yol açmıştır. Bu amaçla kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) fona üye ülkeler için çözüm yolları üretmekte ve yardımcı olmaya çalışmaktadır.

1970' li yıllarda daha önceki Keynesci politikalara tepki olarak menatarist yaklaşımlardan etkilenen çoğu ülke ortodoks politikalar uygulama eğilimine girmişlerdir.

KRİZ DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLEN POLİTİKALAR

Bu dönemler için önerilen politikaları iki grupta incelemek mümkündür. Ortodoks ve heteredoks politikalar.

ORTODOKS POLİTİKALAR

Kriz dönemlerinde ülkelere özellikle gelişmekte olan ülkelere önerilen ortodoks politikalar IMF aracılığıyla benimsetilen belli standart yöntemlerini kapsamaktadır.

Genelde temel amaç, ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşme ve yurtiçi enflasyon hızında gerileme ya da bu ikisinin bileşimi gibi genel makro ekonomik hedeflere ulaşmak olarak belirlenmektedir. (KHAN,KNIGHT; 1982-709) Ortodoks politikalar monetarist görüşlerin sentezlerinden oluşan bir ekonomik modele dayanır. Model, enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının temel nedenlerini para arzının hızla artması, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve kamu harcamalarının yükselişi olarak belirlemektedir. Modelin monerartist yönü miktar denklemi bağıntısının "ödemeler dengesine parasal yaklaşım" ında somutlaşmaktadır. En basit ve özlü anlatımı Polak (1957,1-50) yapmıştır ve bundan sonra geliştirilen bütün monetarist modellerin hemen hepsinin temelini oluşturmuştur.

Monetarist görüş, kısa vadede enflasyonun hızla kontrolünü öngörmektedir. Ortodoks modelin anti-enflasyonist politikası, miktar denklemine dayanır ve fiyatlar genel düzeyindeki artışı yavaşlatmak için para arzının yavaşlatılması gerektiğini savunur. Ödemeler dengesi açıklarına karşı devalüasyon önerilir. Bu öneri, devalüasyonun mal ve hizmet ihracatını arttırarak, ithalatı azaltması temeline dayanmaktadır. Kamu kesiminin harcama fazlası ise, kamu harcamaları azaltılarak ya da vergiler arttırılarak giderilmesi önerilir.

Ortodoks modelde; döviz kuru, para arzı ve kamu açıkları için kullanılan belli başlı üç iktisat politikası kullanılır. Bu üç politika aracının etkileri teorik düzeyde birbirinin tamamlayıcısıdır.

Enflasyonla mücadelede, para arzının kısılması ilk akla gelen yöntemdir. Ücretlerin dondurulması ise, enflasyonist eğilimlerin genel talep düzeyini azaltmak yoluyla kırılması için önerilmektedir. Özel sektöre ve hükümete açılan kredilerin daraltılması da bankacılık sistemiyle uygulanan bir yöntemdir. Ayrıca fiyat sisteminde hükümet müdahalelerinin azaltılması, ya da kaldırılması, sübvansiyonların kaldırılması da sayılabilir.

Devalüasyonun ödemeler dengesi açığının kapatabilmesi için üretimin ihraç konusu olmayan mallardan ihraç konusu olan mallara kaydırılması, tüketimin de tam tersi yönde değişmesiyle mümkün olur. Nispi fiyat değişimleri ihraç konusu olmayan malların talebini arttırıp, arzını azaltacağından bu tür malların fiyatı mutlak olarak artacaktır. Oluşan yeni denge fiyatında arzı taleple denkleştiren miktar azalmışsa, devalüasyonun neden olduğu yeni kaynak dağılımı ödemeler dengesini olumlu etkileyecektir. Fakat para arzında daralma gerçekleştirilememişse devalüasyonun enflasyonist etkileri ortaya çıkacaktır. Devalüasyondan beklenen amacın gerçekleştirilmesi için yurtiçi fiyat artışlarının önlenmesi gerekir. Ayrıca reel döviz kurunda meydana gelen artışın korunması da önemlidir; aksi halde kaynak dağılımıyla yapılmak istenen yönlendirme durabilir.

Devalüasyon bütçe açıklarını azaltan ve para arzını kontrol eden önlemlerle desteklendiği zaman reel döviz kuru dengesine ulaşmak mümkündür.

Döviz kurunda dengeye ulaşılması, hem ödemeler dengesi koşullarına hem de bütçe açıklarına bağlıdır. Döviz kurunun aşırı değerlenmiş olması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesi sorunlarının gerisinde bütçe açıkları vardır. Bütçe açıklarının kapatılmasına ilişkin önlemler, reel döviz kuru üzerinde uzun vadede etkileri olan politikalardır ve mali politikalarla desteklenmesi gerekir.

Mali politika, para politikası, kamu ve özel sektör yatırımları ilişkisiyle şekillenir. Gelişmekte olan ülkelerde mal piyasaları fazla gelişmemiştir ve hükümet finansman ihtiyacını büyük ölçüde emisyon yaparak karşılamaktadır.

Bu yüzden para politikası ile mali politika arasında çok sıkı bir bağ bulunmaktadır. Kamu kesimine verilen kredilerde bir değişiklik yapılması, özel sektör kredilerinde ve döviz rezervlerinde de değişikliğe yol açmaktadır. Bütçe açıkları kontrol altına alınmadıkça ve Merkez Bankası kaynaklarına, ihtiyaç duyuldukça döviz kurunda da istikrar sağlamak mümkün olmaz. Merkez Bankasının politik bağımsızlığı sağlanarak, bütçe açıklarının finansmanına bu yolla son verilmesi gereklidir. Kamu açıklarının Merkez Bankası finansmanı ile durdurulması yeterli değildir, aynı zamanda bütçenin iyileştirilmesi gerekir.

Bütçeyi iyileştirmeye yönelik ilk önlem vergi gelirlerini yükseltmektir. Kamu teşebbüslerinin mal ve hizmetlerinin fiatları yükseltilebilir. Bu şekilde, kamu ve ekonomik kuruluşlarının açıklarını kapatmak mümkün olur. Ayrıca mali durumu iyileştirmek için sübvansiyon ve vergi muafiyetleri kaldırılabilir.

Bütçe açığını azaltmak için hükümet cari kamu harcamalarının kısılmasıyla yaratacağı kısa süreli sonuçlar ile, kamu yatırımlarının azaltılması yoluyla ulaşacağı uzun süreli sonuçları iyi tartması ve uyumlaştırması gerekir.

Ortodoks modelde yer alan bu önlemler, genelde gelişmekte olan ülkelere IMF tarafından önerilmektedir. Taylor (1983,191) yukarıda sözü edilenlerin en popüler önlemler olduğunu fakat buna ilaveten bazı önlemlerin de sık sık gündeme getirildiğini ifade etmektedir. Bunlar; dış ticaretin liberizasyonu yoluyla sermaye akışının sağlanması ve dış ticarete yönelik engellerin azaltılması yurtiçinde finansal reform ve liberizasyon ile faiz oranlarının yükseltilmesi, ücretlerin dondurulması olarak sıralanabilir.

Buraya kadar ele aldığımız önlemler, daha çok talebin daraltılması yönüne ilişkindir. Fakat modelin arz yönü ile ilgili önlemleri kapsayan politikaları da söz konusudur.

Ortodoks modelde arzı arttırmaya yönelik politikalar başlıca iki grupta toplanabilir.

1- Üretim kapasitesini arttırıcı politikalar: Toplam arzın artması, teknolojik gelişmeyle bereber sermaye birikimiyle yakından ilgilidir. Sermaye birikimi, gelişmekte olan ülkelere tasarruf yetersizliği nedeniyle istenen boyuta ulaşamamaktadır. Bu tür ülkelere tasarruf eğilimi, mali sektörün gelişmişlik düzeyi, faiz oranlarının serbest bırakılması ve ekonomik performans gibi unsurlara bağlıdır. Eğer iç ve dış tasarruflar faiz oranlarına karşı duyarlı ise, mali tasarrufların getirisini arttıracak reformlar (örneğin, mevduatlar üzerinden alınan vergilerin azaltılması, para ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi gibi.) toplam tasarrufları çoğaltır. Faiz oranı dışında tasarruf eğilimini etkileyen diğer unsurlar içinde en önemlisi

tasarrufları arttırma stratejisi ve hükümetin harcama politikasıdır. Tasarrufların artması, üretim kapasitesini arttıran yatırımlara kaynak teşkil edeceğinden yatırımlar da artar.

2- Ekonomik etkinliği arttırıcı politikalar: Bu politikalar Neoklasik ortodoks modelin en gözde politikalarıdır. Balassa (1982) ve Krueger (1978,1981) geliştirmekte olan ülkelerde piyasalarda monopollerin ve aksak rekabet koşullarının varlığı, kamu sektörünün izlediği fiyat politikaları ve fiyat kontrolleri, sübvansiyonlar, gümrük tarife kotaları, ithalat yasakları, sanayi kesimindeki idari kontroller ve yasaklamalar gibi pek çok unsur olduğu bunların mal ve faktör piyasalarında çarpıklığa neden olduğunu belirtmektedir. Üretimde etkinliğin arttırılması ve kaynak dağılımının iyileştirilmesi için üretim yapısındaki çarpıklıkların giderilmesi gerekmektedir. Üretimde sapmaların ve çarpıklıkların giderilmesi bazen işsizliğin artmasına ve toplumun genel refah düzeyinin azalmasına yol açar. Alınan önlemler piyasa etkinliğini arttıracığı için piyasa mekanizmaları yoluyla kaynak dağılımında iyileşme olacaktır.

1970' li yıllarda uygulanan ortodoks politikaların önceki uygulamalara göre iki farklı yönü bulunmaktadır. Birincisi, ortodoks politikaların uzun vadeli olarak uygulanmasıdır. Bu yeni görüşte, ekonomik faaliyetlerin daha temel olarak değiştirilmesi amaçlanmaktadır. Aslında bu açıdan baktığımızda, monetarist görüşle, yapısalcı görüşün paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. İkincisi ise, yeni ortodoks politikaların genellikle askeri disiplin altında uygulanmasıdır. Hükümetlerin toplum baskısından uzak olması, sosyal grupların ters tepkilerini elimine etmiş, monetaristlerin daha önceki politikalarında ortaya çıkan başarısızlıkların çözümüne otoritarizm katkı yapmıştır. Otoritarizm, ortodoks iktisat politikaların başarısı için gerekli olduğu eğilimini güçlendirmiştir. Çünkü ortodoks politikaların başarısızlıkla sonuçlandığı ve sosyal - politik karışıklara neden olduğu iddia edilmektedir.

Ortodoks politikaların uygulandıkları ülkelerde yüksek enflasyon hızına çözüm getirememeleri ve ekonomik krizleri daha da çıkmaza sürüklemeleri nedeniyle 1980' li yıllarda farklı politikalar gündeme gelmiştir.

Özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulanan bu politikalara heteredoks politikalar denilmektedir.

HETEREDOKS POLİTİKALAR

IMF' nin önerdiği ortodoks politikalara tezat oluşturan heteredoks politikaların temel amacı, yüksek enflasyon oranını ani ve hızlı olarak kısa dönemde düşürmektir. Bu politika, enflasyona karşı tedrici uygulamalar yerine, şok önlemleri kapsamaktadır.

Heteredoks politikalarda yer alan şok önlemler, parasal ve mali araçlar kanalıyla talep daralması üzerine yoğunlaşan ortodoks politika bileşimleriyle birlikte uygulamaya konulmuştur (BLEJER, CHEASTY, 1988.867).

Heteredoks politikalarda çözüme yönelik üç temel dayanak noktası vardır. Birincisi; enflasyon hızını kısa dönemde düşürmeyi amaçlayan ücret ve fiyat sınırlamaları, ikincisi, sabit döviz kuru, üçüncüsü sıkı maliye politikasıdır.

- Fiyat ve Ücretlerin Sınırlandırılması:

Hiperenflasyon ortamında ekonomik birimler, gelecek dönemde enflasyon oranının daha yüksek olacağını düşünürler. Bu durum, insanlarda enflasyonla ilgili karamsarlık yaratır. (ESEN, 1993.29) Burada amaç, süregelen enflasyon beklentilerinin frenlenmesidir. Böyle bir ortamda aşırı ücret ve fiyat sınırlamasına gidilmesi toplum üzerinde şok etkisi yaratacaktır. Fiyatların ve ücretlerin sınırlandırılması, kısa dönemde enflasyon beklentilerini kırması nedeniyle ücret fiyat spiralini durdurur, aynı zamanda toplumda programın inandırıcılığı üzerine olan eğilimleri arttırır. Heteredoks politikaların başarısı önemli ölçüde toplumun buna inanması ve desteklemesine bağlıdır. (KIGUEL; LIVITAN, 1992, 22)

Heteredoks şok politikalarda ücret - fiyat sınırlamasına gidilmesinin nedeni şudur. Ekonomide ortaya çıkan hiperenflasyon bazı yapısal ve kurumsal sorunların sonucudur. Hiperenflasyonun temelindeki yapısal, nedenleri ortadan kaldırmak için onun önce durdurulması gerekir. Çünkü hiperenflasyonun varlığı gerekli yapısal reformların gerçekleştirilmesini engeller.

Fiyatları dondurmak ekonomide karaborsanın oluşmasına, iddihara ve bunların yol açtığı maliyetlere neden olabilir. Fakat ortodoks politikalarda uygulanan sıkı para politikası ve talebin daralması yönündeki gelişmeler üretim ve istihdamda daha çok kayıplara neden olmaktadır.

Fiyatların kontrol edilmesi ve sınırlanması ise, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesine engel olacağı için kaynakların dağılımı da sağlıklı olmayacaktır. Fakat hiperenflasyon dönemlerinde zaten kaynakların etkin dağılımını sağlamak son derece zordur.

Gelirler politikası yoluyla fiyat istikrarının sağlanması, heteredoks politikaların, ortodoks politikalara göre üstün yanını oluşturur. Özellikle enflasyonun hiperenflasyona döndüğü durumda, bu politikanın topluma maliyeti daha az olmaktadır. Gelirler politikası enflasyon oranının geçmişle olan bağlantısını kırabilmektedir(*). Nitekim 1986 yılında Brezilya'nın uyguladığı gelirler politikası işsizliği ciddi boyutlara çıkarmamıştır. (OKTAR, 1994, 38)

(*) Enflasyonun hızla düştüğü ilk aşamada bu politika işsizliği önemli ölçüde arttırmamıştır.

Heteredoks politikalarda ikinci önemli konu sabit döviz kurudur.

Sabit Döviz Kuru

Heteredoks politikalarda ücret ve fiyatların dondurulmasından sonra döviz kuru sabit tutulmaya çalışılır. Bu politikaya Çapa politikası adı verilmektedir. Amacı, döviz kurundaki düşüş beklentilerini kırmak ve böylece enflasyonu kontrol altına almaktır. Fakat çapa politikasından beklenen başarının gerçekleşmesi özellikle mali politikalarla tutarlı olması ve diğer politikalarla desteklenmesine bağlıdır.

Eğer hükümet döviz kurunu sabit tutmaya çalışırken parasal genişlemeye devam ederse, kısa sürede döviz rezervlerinin tükenmesine neden olur. Bu durum spekülasyon hareketleri teşvik ederek ödemeler bilançosu krizini ortaya çıkarır. Bu nedenle sadece devalüasyon genellikle döviz kuruna istikrar sağlamak için yeterli olmaz, mutlaka sıkı maliye politikası izlenmesi gerekir. Satınalma gücü paritesi aracılığıyla yurt içi fiyatlar dolara bağlandığından, döviz kurunda istikrar sağlanırsa, enflasyon kısa sürede düşer.

Yurtiçi enflasyon başarılı bir şekilde düşürülemezse, sabit döviz kurları hem ekonomiyi hem de ihracat sektörünü yıpratır. Bu duruma Arjantin' i örnek vermek mümkündür. 1981 de ihracatı 9 milyar \$ dan, 1987' de 6.4 milyar \$ a düşmüştür. (PARASIZ, 1995, s.41)

Sabit döviz kurundan beklenen başarı, sıkı maliye politikalarının uygulanmasıyla gerçekleşmektedir.

Sıkı Maliye Politikası

Heteredoks politikalarda önerilen sıkı maliye politikası bütçe disiplini, en az ortodoks politikalarda önerilen kadar öncelik ve önem taşımaktadır. Çünkü ekonomiyi hiperenflasyona götüren bütçe sorununun çözülmesi gerekmektedir. Bütçe açıkları kontrol altına alınmadıkça, Merkez bankası kaynaklarına sık sık başvuruldukça hem enflasyon oranı düşürülemez hem de döviz kurunda istikrar sağlanamaz.

Yeni klasik iktisatçılardan Thomas Sargent, bütçe politikasında temel değişikliklere gereksinim olduğunu ancak bu şekilde hiperenflasyonun sona erdirileceğini ifade etmektedir. Öncelik Merkez Bankasına politik açıdan bağımsızlık kazandırılmasındadır. Böylece Merkez Bankası kamu açıklarının finansmanına direnme gücü bulacaktır. Bu yüzden hükümetler kamu harcamalarını kısmak ve gelirlerini arttırmak için başka yollar arayacaklardır. (PARASIZ, 1995, s.74)

Mali açıdan yapılan en iyi düzenleme vergileri arttırmak yerine kamu harcamalarını kısımdır. Harcamaların kısılması, bütçe açıklarının kapanmasına yardımcı olur. Zorunlu şekilde yapılan kamu harcamalarının ise,

tüketimden yatırıma ve üretken hizmetlere doğru yeniden yönlendirilmesi gerekir.

Vergi muafiyetlerinin ve sübvansiyonların kaldırılması, mali durumun kısa sürede iyileştirilmesine yönelik diğer önlemlerdir.

Heteredoks politikaların uygulanmasından sonra kısa dönemde enflasyonda görülen hızlı düşüş, bütçe açıklarının da kapanmasına yol açar. Reel vergi gelirlerindeki artışın, bütçe açıklarına olumlu etkisi görülür. Döviz kurunda istikrarla birlikte yurtiçi fiyatlarda istikrar sağlandığında vergi gelirleri hızla artar. Olivera Tanzi etkisi tersine çalışır. Yüksek enflasyon reel vergi gelirlerini nasıl azaltıyorsa, aynı şekilde yüksek enflasyonun sona ermesi reel vergi gelirlerini arttırıcı yönde etki yapar. Bu dönemde kapsamlı vergi reformlarının yapılması gerekir.

Ekonomik krizlerin çözümüne yönelik heteredoks politikalar özellikle 1980 yılından sonra gündeme gelmiş ve dış borçları çok fazla olan Latin Amerika ülkelerinde uygulanmıştır. Heteredoks Şok Politikaları, ortodoks politikalara oranla daha büyük bir büyüme oranı ve daha az işsizliğe neden olmaktadır. Bu yüzden ekonomik büyümeye duyarlı olan gelişmekte olan ülkelere daha çok tercih edilmektedir.

SUMMARY

Economic crises have been a problem for many countries from time to time. There are various suggestions for the solution of this problem. In this study, the general specialities of ortodoxs and heteredoxs policies and the suggestion that bring a solution to crises have been examined.

KAYNAKÇA

- BALASSA, B; "Structural Adjustment Policies in Developing Economices", *World Development* Cilt 10, No 1,1982.
- BLEJER, T.Mario; CHEASTY, Adrienne; "High Inflation, Heteredox Stabilization and Fiscal Policy" *World Development*, No 8, Vol 16, 1988.
- ESEN, Oğuz; "Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları" *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı 8, Cilt 4, 1993.
- GÜVEN, Özcan; *Ekonomide Konjktür Olayları ve Etkileri*, İzmir, 1973.
- KHAN, M.S; KNIGHT, M.D.; "Some Theoretical-and Emprical Issues Relating to Economic Stabilization in Developing Countries", *World Development*, Cilt 10, Sayı 9,1982.

"Devaluation, Fiscal Deficits and the Real Exchange Rate", **The World Bank Economic Review**, Washington, Cilt 1, No 3, 1987.

KIGUEL, A.M.; LIVIATAN N.; "Progress Report on Heredo Stabilization Programs" **Finance and Development** No:1, Vol 29, 1992.

KINDLEBERGER, P.C.; **Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crisis**, Basic Books, 1978.

KRUEGER, O.A.; **Foreing Trade Regimes and Economic Development Liberalization Attemps and Consequences**, New York, Ballinger for NBER 1978.

OKTAR, Suat; "Hiperenflasyon ve Heteredoks Istikrar Programları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl 31, Sayı 7, 1994.

PARASIZ, Ilker; "**Kriz Ekonomisi**" Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

POLAK, J.J.; "Monetary Analysis of Income Formation and Payments Problems" **IMF Staff Papers**, Cilt 6, 1957.

TAYLOR, L; **Structuralist Macroeconomics**; Applicable Models for the Third World, Basic Books Inc. Publishers. New York. 1983.

